

Jaaroverzicht publiek recht

HIGHLIGHTS VOOR 2023

Inhoud

Editio	3
Geschillenmanagement – nieuwe ontwikkelingen en aandachtspunten in 2023	4
Nulprijzen: is het moment aangebroken om de tellers weer op nul te zetten?	5
Recente ontwikkelingen inzake onlineverkoop in het Vlaams Gewest met impact op milieuregelgeving.....	6
Europese Unie wil mensen die deelnemen aan het publieke debat beschermen tegen gerechtelijke intimidatie	8
De stopzetting van de plaatsingsprocedure: Geen vrijgeleide voor de aanbestedende overheid	9
EU Corporate Sustainability Rapporteringsrichtlijn & EU Taxonomie: Ready, Set, Go!.....	12
Krijg je straks nog subsidies voor je zonnepanelen?	14
Binnenkort een nog meer uitgebreide uitgebreide producentenverantwoordelijkheid in de drie gewesten?	16
Een correctie van de regeling inzake de corrigerende maatregelen: enkele praktische beschouwingen bij de wet van 18 mei 2022	18
Hervorming van het Waalse Wetboek Territoriale Ontwikkeling in zicht!	20
Miskennen van de mededinging bij overheidsopdrachten: een absolute fout met verregaande gevolgen.....	21
Over de noodzaak van een klimaattoets door vergunningverlenende overheden: stand van zaken.....	23
Het niet-selecteren van kandidaten en/of inschrijvers bij een overheidsopdracht: opletten geblazen!	25
Covid-19 en de gevolgen daarvan voor de procestermijnen.....	27
De gevolgen van de oorlog in Oekraïne voor overheidsopdrachten: het Koninklijk Besluit van 29 november 2022 biedt nieuwe mogelijkheden.....	28
Concurrentie versus technische en functionele specificaties in het bestek bij overheidsopdrachten.....	30
Our public law team	32

Editio

Beste lezer,

Met veel genoegen bezorgen we u het *Jaaroverzicht* van wat in 2022 in de sector van het publiek recht als markante feiten, rechtspraak of tendensen door ons werd vastgesteld.

2022 was het eerste post-COVID jaar waarin wij jullie met groot genoegen terug 'live' konden ontmoeten. Toch is de geschiedenis van 2022 ook getekend door de oorlog in Oekraïne, de verder toenemende klimaatuitdaging en de budgettaire krapte die elk beleidsniveau treft. Deze actualiteit dringt ook in onze dagdagelijkse praktijk door, zoals uit de verschillende bijdragen van ons team blijkt.

We zijn dan ook dankbaar dat we in dit geopolitiek turbulent jaar opnieuw voor u hebben kunnen meewerken aan oplossingen voor de complexe uitdagingen waar u voor staat. Uw vertrouwen vormt voor ons de sterkste motor om steeds de extra mijl te lopen in het belang van elk dossier en uw juridische noden. Wij danken u in het bijzonder voor uw vertrouwen en de fijne samenwerking in 2022.

We wensen u alvast fijne feestdagen toe en een gezond, gelukkig en vreugdevol 2023!

Bob, Alec, Andi, Astrid, Bérénice, Birgit, Brent, Cédric, Félix, Fien, Gauthier, Lieven, Maëlle, Matthias, Tatyana, Tess, Renaud, Caroline, Inez, Katrien.

De artikelen in dit jaaroverzicht hebben betrekking op de stand van zaken van de wetgeving, de rechtspraak en de rechtsleer tot 15 december 2022.

Geschillenmanagement – nieuwe ontwikkelingen en aandachtspunten in 2023

Risicobeheer en financiële planning zijn essentiële onderdelen van een verstandige bedrijfsstrategie, zeker in het huidige economische klimaat. Ook juridische diensten worden gevraagd om bijkomende maatregelen uit te werken om tot een optimalisering van het juridisch management over te gaan.

Verschillende aandachtspunten en mogelijkheden dienen zich daarbij aan.

Een eerste aandachtspunt vormt het onderhanden nemen van lopende rechtsgedingen. Daarbij rijst de vraag, binnen het kader van een bedrijf, instelling of overheid, of het doorlichten en analyseren van de hangende geschillen niet kan leiden tot een optimalisering van het risicoprofiel (en de daarmee gepaard gaande voorzieningen). Geschillen stapelen zich doorheen de tijd op en voor deze geschillen wordt op jaarbasis in een voorziening voorzien. Een actief beheer en management van de geschillen portfolio leidt in vele gevallen tot verrassende resultaten. Zo worden de geschillen onderworpen aan een second opinion om de slaagkansen opnieuw te analyseren en desgevallend, hetzij minnelijke schikkingen na te streven bij wege van vertrouwelijke besprekingen tussen de raadslieden, dan wel in de aanstelling van een bemiddelaar te voorzien. Bemiddeling vormt immers een belangrijke en steeds prominentere werkwijze om een (snellere) geschillenbeslechting te bewerkstelligen. Ook worden oudere dossiers geactiveerd, worden vorderingen desgevallend gekapitaliseerd en kunnen voorzieningen

voor de geschillen worden geactualiseerd, in min of in meer, zodat een accurate weerspiegeling van de geschillen en het daarmee gepaard gaande financiële risico in de boekhouding kan worden verwerkt. Ons kantoor voorziet in een geïntegreerde en gestructureerde aanpak om juridische diensten bij te staan in deze belangrijke en vaak succesrijke oefening.

Een tweede aandachtspunt vormt de derde partij geschillenfinanciering waarbij, aan de hand van een due diligence door een externe financierder wordt nagegaan en beslist of deze de procedure-en advocatenkosten op zich neemt voor belangrijke lopende litiges, in ruil voor een bijdrage in de finale resultaten van de vordering. Dergelijke afspraken zijn ook mogelijk in het kader van een collectieve vordering wanneer, bijvoorbeeld, door meerdere partijen een schadeclaim richting de overheid wordt ingesteld, voor afspraken die niet langer door deze overheid worden aangehouden. Ons kantoor biedt eveneens met betrekking tot deze “third party funding” een ideaal platform om, eveneens binnen een Belgische context naar kostenoptimalisatie voor geschillenbeslechting te streven.

Beide aandachtspunten vergen de nodige aandacht in 2023. Zo efficiënt mogelijk streven naar een geschillenbeslechting van lopende geschillen en het uitbouwen van een organisatiestructuur om zo min mogelijk geschillen te doen ontstaan vormt dan ook de beste weg voorwaarts om de uitdagingen van 2023 te bemeesteren. We spreken elkaar graag verder in 2023!

Nulprijzen: is het moment aangebroken om de tellers weer op nul te zetten?

Er zij op gewezen dat de constante rechtspraak van de Raad van State, die oordeelt dat een nultarief geacht wordt abnormaal te zijn, een ontmoedigend effect heeft op de aanbestedende overheden, die bijna automatisch nultarieven en a fortiori negatieve prijzen uitsluiten, hoewel zij deze prijzen grondig en systematisch zouden moeten bevragen. Een aanbestedende overheid moet namelijk rekening houden met de mogelijkheid dat in het kader van de opdracht een nul- of zelfs negatieve prijs wordt toegekend en hierover een standpunt innemen: enerzijds door duidelijk zijn voornemen kenbaar te maken (staat de aanbestedende overheid de toekenning van een nul- of zelfs negatieve prijs toe of niet?) en, ten tweede, door de relevantie van de gekozen gunningscriteria te waarborgen, met name door in voorkomend geval na te gaan of zij het mogelijk maken rekening te houden met dergelijke prijzen (staat een evenredigheidsregel, die regelmatig wordt gebruikt in het kader van de beoordeling van het prijs criterium, toe dat een prijs van nul of zelfs negatief in aanmerking wordt genomen)?

De traditionele opvatting van de Raad van State lijkt ons achterhaald, met name gezien de sociaal-economische context waarin wij ons ontwikkelen. Een nulprijs – of zelfs een negatieve prijs – zou in bepaalde gevallen namelijk “normaler” kunnen blijken dan een positieve prijs, met name voor een artikel dat een waarde voor de marktdeelnemer vertegenwoordigt. Het lijkt ons duidelijk dat in een context waarin het opnieuw uitvinden van modellen (economisch, sociaal, duurzaamheid of enig ander aspect) essentieel is, een openheid in de structuur en de samenstelling van de prijzen resoluut door de overheid moet worden ondersteund.

Wij kunnen ons alleen maar verheugen over het feit dat de premissen van een dergelijke opening worden weerspiegeld in het arrest nr. 254.054 van de Raad van State van 21 juni 2022, waarin de Raad van State zijn traditionele standpunt bevestigt en op bepaalde punten verduidelijkt, maar ook nieuwe vragen opwerpt en misschien een nieuwe dynamiek en perspectieven opent door de mogelijkheid van een opdracht tegen globale nulprijs te verwelkomen, in overeenstemming met de rechtspraak van het Hof van Justitie.

Laten we ervoor zorgen dat deze veelbelovende ontwikkeling in de handelspraktijken voortaan wordt ondersteund, zowel door de aanbestedende overheden bij de voorbereiding en opstelling van hun opdrachten (inclusief de vaststelling van hun behoeften), als door de economische actoren die de aanbestedende overheden op dit gebied zullen moeten begeleiden door hen te confronteren met de realiteit op het terrein en de mogelijkheden die elke specifieke opdracht biedt. Voor een meer gedetailleerd overzicht van de problematiek verwijzen wij naar de bijdrage “Prix unitaires nuls : le moment est-il venu de remettre les compteurs à zéro ?” gepubliceerd in het Tijdschrift voor Aannemingsrecht, Ed. 2022/3, pp.207-220, mede geschreven door Bérénice Wathelet, Counsel DLA Piper en Kristen Voglaire, Kwidea.

“Een nulprijs – of zelfs een negatieve prijs – zou in bepaalde gevallen “normaler” kunnen blijken dan een positieve prijs”

Recente ontwikkelingen inzake onlineverkoop in het Vlaams Gewest met impact op milieuregelgeving

Online verkopen nemen een hoge vlucht: steeds meer fabrikanten en verkopers verkopen hun producten vanuit het buitenland rechtstreeks aan de eindgebruikers in Vlaanderen via hun eigen website dan wel via onlinemarktplaatsen. Een onlinemarktplaats wordt in het VLAREMA (Vlaams Reglement betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen) gedefinieerd als *“een digitaal platform, portaal of enige ander gelijkaardig elektronisch middel, applicatie of dienst, die een verkoper in staat stelt een overeenkomst of afstand, in de zin van artikel 1.8,15° van het Wetboek van economisch recht, af te sluiten met gebruikers van de onlinemarktplaats”*.

Uiteraard moeten deze fabrikanten en verkopers voldoen aan de uitgebreide productenverantwoordelijkheid (UPV) voor de producten waarvoor deze UPV geldt.

Immers wordt in Vlaanderen een UVP opgelegd aan de producent van bepaalde producten (afgedankte elektrisch en elektronische apparatuur, batterijen, voertuigen, verpakkingen, zonnepanelen, afvalolie, matrassen, luiers). De UPV houdt in dat producenten voor bepaalde producten verantwoordelijk zijn voor hun inzameling en recyclage eens ze afval zijn geworden.

Als producent werd tot voor kort beschouwd: *“iedere natuurlijke persoon of rechtspersoon die beroepsmatig producten ontwikkelt, vervaardigt, behandelt, verwerkt, verkoopt of invoert”*. Er werd evenwel vastgesteld dat bedrijven die vanuit het buitenland rechtstreeks verkopen aan Vlaamse consumenten zich niet steevast hielden aan de regels van de Vlaamse materialenregelgeving en bijgevolg als *“freeriders”* fungeerden.

Aangezien het aantal producten waarvoor de UPV geldt snel oploopt achtte men het aangewezen dat met het oog op controle en handhaving ook aan de online marktplaatsen bepaalde taken worden toegewezen, temeer nu het merendeel van de transacties gebeurt aan de hand van een beperkt aantal marktplaatsen.

Een eerder voorstel tot wijziging van het VLAREMA om aan online marktplaatsen verplichtingen op te leggen stootte op kritiek van de afdeling wetgeving van de Raad van State. De Raad van State was immers van oordeel dat een rechtsgrond om verplichtingen aan online marktplaatsen op te leggen ontbrak.

Alsdan werd besloten artikel 21 van het Materialendecreet (decreet van 21 december 2011 betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen) te wijzigen, met name middels decreet dd. 20 mei 2022 zoals gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad dd. 8 juli 2022.

Waar voorheen de UPV werd opgelegd aan degene die *“verkoopt of invoert”*, wordt dit thans uitgebreid tot *“verkoopt, invoert of de verkoop faciliteert”*.

De scope van actoren aan wie verplichtingen in het kader van de UPV kunnen worden opgelegd wordt verbreed. In eerste instantie worden online marktplaatsen gevisieerd. Online marktplaatsen verkopen immers deels zelf producten aan consumenten (waarbij zij zonder meer zelf onderworpen zijn aan de UPV), maar fungeren eveneens als platform waarop andere producenten hun producten verkopen.

Beoogd wordt dat een verdere regeling zal zorgen voor een gelijk spelveld tussen enerzijds producenten die vanuit België (via online en offline handel) opereren en anderzijds buitenlandse producenten die via online marktplaatsen verkopen aan consumenten in Vlaanderen. Aldus wordt getracht aan freeriders een halt toe te roepen (hetgeen tevens ertoe zal bijdragen dat financiële draagkracht van de bestaande systemen wordt gevrijwaard).

De verdere invulling van de verplichtingen voor online marktplaatsen zal wellicht in een volgende wijziging van het VLAREMA vorm worden gegeven. Het uitgangspunt daarbij zal zijn dat online marktplaatsen enkel producenten op hun platform mogen toelaten die in regel zijn met de UPV in Vlaanderen en bijgevolg hun verantwoordelijkheid opnemen wanneer hun producten afval zijn geworden.

Tevens circuleert een tekst houdende waarin het Samenwerkingsakkoord betreffende de preventie en het beheer van verpakkingsafval wordt gewijzigd en waarbij op nationaal niveau een kader voor de implementatie van de UPV tot stand wordt gebracht door middel van een Samenwerkingsakkoord met kracht van wet.

De ontwerptekst voorziet ook hier verplichtingen voor de beheerder van een online marktplaats.

Vooreerst een plicht tot informatieverstrekking aan de producenten omtrent de UPV.

Vervolgens door op te leggen dat enkel producenten op het online platform worden toegelaten die ofwel aangesloten zijn bij een beheersorganisme dan wel een individueel beheersplan indienen.

In de ontwerptekst van het Samenwerkingsakkoord wordt evenwel de mogelijkheid voorzien dat de beheerder van de onlinemarktplaats zelf instaat voor de verplichtingen in het kader van de UPV waartoe normaliter de producent gehouden is.

In ieder geval wordt in een controle voorzien: de beheerder van de onlinemarktplaats zal jaarlijks aan een overlegplatform van de Gewesten de lijst moeten bezorgen van de producenten dewelke op het online platform hebben geopereerd en de wijze waarop deze producenten aan de UPV hebben voldaan.

Verdere evoluties worden in de komende maanden verwacht.

“Beoogd wordt dat een verdere regeling zal zorgen voor een gelijk spelveld tussen enerzijds producenten die vanuit België (via online en offline handel) opereren en anderzijds buitenlandse producenten die via online marktplaatsen verkopen aan consumenten in Vlaanderen.”

Europese Unie wil mensen die deelnemen aan het publieke debat beschermen tegen gerechtelijke intimidatie

Als onderdeel van het actieplan voor de Europese democratie heeft de Europese Commissie een voorstel voor een richtlijn ingediend om een juridisch kader te ontwikkelen ter bescherming van natuurlijke of rechtspersonen die het slachtoffer zijn van kennelijk ongegronde of onrechtmatige juridische procedures vanwege hun deelname aan het publieke debat. Het doel is SLAPP's (*"Strategic Lawsuits Against Public Participation"*) te bestrijden, die mensen het zwijgen opleggen die de aandacht vestigen op bepaalde situaties en burgers in staat stellen toegang te krijgen tot betrouwbare informatie of zich een mening te vormen over kwesties van openbaar belang.

Tot de beschermde personen behoren onder meer journalisten, mensenrechtenactivisten, media, uitgevers, maatschappelijke organisaties en onderzoekers.

De richtlijn zou van toepassing zijn op aangelegenheden met grensoverschrijdende gevolgen, een begrip dat in zeer ruime termen is gedefinieerd, en het voorstel van de Europese Commissie gaat vergezeld van een aanbeveling dat de lidstaten hun nationale wetgeving op hetzelfde model afstemmen om in heel Europa een uniforme bescherming te bieden.

De bescherming die de Europese Commissie voorstelt, neemt verschillende vormen aan:

- de rechter kan van de eiser een zekerheid verlangen ter dekking van de proceskosten en de schadevergoeding;
- de lidstaten zullen een versnelde procedure moeten invoeren die leidt tot de afwijzing van kennelijk ongegronde vorderingen en in het kader van deze versnelde procedure zal het aan de eiser zijn om te bewijzen dat de vordering niet kennelijk ongegrond is;

- de lidstaten moeten ervoor zorgen dat de rechterlijke instanties verzoekers niet alleen kunnen veroordelen tot betaling van de volledige kosten van vertegenwoordiging door verweerders, maar ook tot betaling van doeltreffende, evenredige en afschrikkende sancties;
- ter voorkoming van "forum shopping" moet de erkenning en tenuitvoerlegging worden geweigerd van beslissingen van derde landen in procedures waarop de richtlijn van toepassing zou zijn geweest indien zij bij een rechterlijke instantie van een lidstaat waren aangebracht.

De aanbeveling aan de lidstaten is reeds met onmiddellijke ingang in werking getreden.

In het Belgische parlement lijkt echter geen wetgeving ter zake in behandeling te zijn. Het voorstel voor een richtlijn wordt momenteel bestudeerd door de Commissie juridische zaken van het Europees Parlement. De Europese Commissie hoopt dat de richtlijn voor eind 2023 kan worden aangenomen.

In het algemeen zijn de Belgische rechters terughoudend om een procedure als "tergend en roekeloos" aan te merken en een maximale schadevergoeding toe te kennen wegens de onredelijkheid van de situatie. Zal de anti-SLAPP wetgeving de gang van zaken veranderen? Op lange termijn zou anti-SLAPP-wetgeving zelfs kunnen leiden tot een algemene hervorming van de regeling inzake rechtsplegingsvergoedingen. Het zou waarschijnlijk discriminerend zijn om alleen voor bepaalde procedures die duidelijk ongegrond zijn, te voorzien in een volledige vergoeding van de kosten van verdediging.

De stopzetting van de plaatsingsprocedure: Geen vrijgeleide voor de aanbestedende overheid

De opstart van een procedure voor de plaatsing van een overheidsopdracht houdt in beginsel geen verplichting in voor de aanbestedende overheid om ook daadwerkelijk tot gunning en sluiting van de opdracht over te gaan. Artikel 85 van de Wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten (de "Overheidsopdrachtenwet") biedt de aanbestedende overheid de uitdrukkelijke mogelijkheid om af te zien van het gunnen of het sluiten van de opdracht, en de procedure vervolgens, desgevallend, te herbeginnen. Veelal nemen aanbestedende overheden deze stopzettingmogelijkheid ook op in de opdrachtdocumenten om inschrijvers hier uitdrukkelijk op te wijzen en (pre)contractuele aansprakelijkheidsvorderingen te vermijden. Deze wettelijke stopzettingmogelijkheid houdt evenwel geen vrijgeleide in voor de aanbestedende overheid.

Ter bescherming van de inschrijvers, die vaak (kosteloos) aanzienlijke inspanningen leveren om als begunstigde van de opdracht te worden aangeduid, moet een stopzettingsbeslissing steeds steunen op deugdelijke motieven. Bij het nemen van een stopzettingsbeslissing mag de aanbestedende overheid geen willekeur aan de dag leggen. Hoewel de aanbestedende overheid daarbij over een ruime beoordelingsvrijheid beschikt – de bevoegde rechtbanken hebben daarop slechts een marginale toetsingsbevoegdheid –, moeten er grondige redenen zijn die toelaten om een lopende plaatsingsprocedure stop te zetten. Zo kan de stopzetting o.m. het gevolg zijn van de noodzakelijkheid om het bestek te wijzigen wegens

leemten of onvolledigheden, de vaststelling dat de beoogde oplossing niet mogelijk is binnen het vooropgestelde budget, het feit dat slechts één offerte werd ingediend waardoor de mededinging niet voldoende kan spelen, e.d.m.

De motieven die door de aanbestedende overheid worden gehanteerd om een lopende plaatsingsprocedure stop te zetten, mogen daarbij geen aanleiding geven tot een schending van de gelijke behandeling van inschrijvers. Bij het nemen van een stopzettingsbeslissing dient de aanbestedende overheid erover te waken dat de beslissing geen bijzondere voordelen (of nadelen) creëert voor de ene of de andere inschrijver (ook al zouden er geldige motieven zijn om de plaatsingsprocedure stop te zetten). Zo oordeelde het Hof van Beroep te Gent in zijn arrest van 11 februari 2022 (2019/AR/626) dat de stopzettingsbeslissing van de aanbestedende overheid naar aanleiding van een ingeleide schorsingsprocedure door de niet-gekozen inschrijver en de daaropvolgende heraanbesteding de niet-gekozen inschrijver een ongelijk voordeel verschafte doordat deze laatste ingevolge de stopzetting en heraanbesteding alsnog de mogelijkheid kreeg een nieuwe offerte in te dienen, rekening houdend met de kennis die hij had over de offerte van de oorspronkelijk gekozen inschrijver en op basis waarvan hij zijn eerste offerte aanzienlijk kon verbeteren. Het feit dat de stopzetting aanleiding kon

“Ter bescherming van de inschrijvers, die vaak (kosteloos) aanzienlijke inspanningen leveren om als begunstigde van de opdracht te worden aangeduid, moet een stopzettingsbeslissing steeds steunen op deugdelijke motieven.”

geven tot een ongelijke behandeling diende door de aanbestedende overheid mee in rekening te worden genomen bij het onderzoek naar het redelijk en proportioneel karakter van de vooropgestelde beslissing.

Eveneens is het van belang de motieven om tot stopzetting over te gaan, te beoordelen in functie van de fase waarin de plaatsingsprocedure zich bevindt. Een stopzettingsbeslissing bij aanvang van de plaatsingsprocedure en op een ogenblik dat inschrijvers nog geen verregaande inspanningen hebben geleverd, is meer te verantwoorden dan wanneer de stopzettingsbeslissing zou worden genomen tijdens vergevorderde onderhandelingen en eigenlijk een *point of no return* is bereikt en inschrijvers konden verwachten dat de opdracht weldegelijk zou worden gegund en gesloten. Ook in dat geval is een en ander weinig proportioneel om een plaatsingsprocedure te beëindigen zonder enige vergoeding ten voordele van de deelnemende inschrijver(s).

Een stopzettingsbeslissing die niet redelijk en proportioneel is, kan inderdaad aanleiding geven tot precontractuele aansprakelijkheid van de aanbestedende overheid. Dat artikel 85 van de Overheidsopdrachtenwet een duidelijke grondslag biedt voor een aanbestedende overheid om een lopende plaatsingsprocedure stop te zetten, doet geen afbreuk aan de aansprakelijkheid die de aanbestedende overheid kan oplopen als de stopzettingsbeslissing onrechtmatig wordt genomen en inschrijvers hierdoor nadelen zouden lijden. Zo stelde het Hof van Beroep te Gent in voormeld arrest dat de inschrijver die oorspronkelijk als begunstigde van de opdracht was aangeduid schade had geleden door de nadelige positie waarin hij ingevolge de stopzettingsbeslissing was gebracht. De aanbestedende overheid werd daarvoor precontractueel aansprakelijk gesteld met de betaling van een schadevergoeding tot gevolg. Hieruit blijkt nogmaals dat ondanks de wettelijke mogelijkheid daartoe een stopzettingsbeslissing niet op lichtzinnige wijze mag worden genomen en een rechtbank weldegelijk anderszins kan beslissen.

“Een stopzettingsbeslissing die niet redelijk en proportioneel is, kan inderdaad aanleiding geven tot precontractuele aansprakelijkheid van de aanbestedende overheid.”

EU Corporate Sustainability Reporting Drichtlijn & EU Taxonomie: **Ready, Set, Go!**

De EU wil een versnelling hoger schakelen bij het omzetten van de EU Green Deal in concrete acties voor bedrijven. De richtlijn duurzaamheidsrapportage door ondernemingen, beter gekend als de Corporate Sustainability Reporting Directive, is slechts een eerste stap van een sociaal evenwichtige transitie in de richting van een duurzaam economisch systeem.

Wat?

Er komt een hele nieuwe golf van rapportageverplichtingen op ons af. Binnenkort zal het Europees Parlement de *Corporate Sustainability Reporting Directive* (CSRD) aannemen. Deze richtlijn vereist dat bedrijven regelmatig verslag uitbrengen over de sociale effecten en milieupact van hun activiteiten.

De CSRD is een rechtstreeks gevolg van het actieplan van de Commissie "*Financing Sustainable Growth*" en heeft tot doel (1) bedrijven meer verantwoordelijk te maken voor en (2) meer transparantie te brengen in de impact van economische activiteiten op mens en milieu. Als bonus wil het CSRD de relatie tussen het bedrijven en de samenleving versterken door de informatiekloof te dichten.

Momenteel schiet de richtlijn niet-financiële rapportage (Richtlijn 2014/95/EU, de NFI) tekort: de informatie die gerapporteerd wordt (als die al te vinden is)

is vaak niet voldoende betrouwbaar en ook niet voldoende vergelijkbaar tussen bedrijven.

Dat is waar de link wordt gelegd met de reeds bestaande EU Taxonomie Verordening (Verordening 2020/852). De EU-Taxonomie heeft tot doel een classificatiesysteem van ecologische en duurzame economische activiteiten te creëren om duurzame investeringen te stimuleren en *greenwashing* tegen te gaan. Dit door definities vast te stellen voor welke economische activiteiten als ecologisch duurzaam kunnen worden beschouwd. De Commissie zal deze EU-Taxonomie gebruiken als richtsnoer bij de vaststelling van normen voor duurzaamheidsrapportage.

Ultiem zou dit moeten resulteren in een economisch systeem dat duurzamer en klimaatvriendelijker is, onder meer door te investeren waar dit het meest nodig is.

Wie?

Tot nu toe vielen alleen grote organisaties van openbaar belang met meer dan 500 werknemers onder het toepassingsgebied van de NFI. De scope zal aanzienlijk worden uitgebreid, waardoor de NFI van toepassing wordt op alle beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde bedrijven die aan ten minste twee van de volgende criteria voldoen:

- meer dan 250 werknemers; en
- een omzet van 40 miljoen euro of meer; en/of
- 20 miljoen euro of meer aan totale activa.

Ook niet-EU-bedrijven zullen aan de duurzaamheidsrapportageverplichtingen moeten voldoen als zij een dochteronderneming of filiaal hebben in de EU en een netto-omzet van meer dan 150 miljoen euro. Niet-beursgenoteerde kmo's kunnen op vrijwillige basis aan de CSRD voldoen.

Wanneer?

Zeer binnenkort! Voor bedrijven die momenteel onder het toepassingsgebied van de NFI vallen, zouden de rapportageverplichtingen al gelden voor verslagen die vanaf 1 januari 2024 worden gepubliceerd. Dit betekent dat de periode 2023 reeds in het vizier komt en dat vanaf 1 januari 2023 op consistente wijze gegevens over de duurzaamheid van de economische activiteiten moeten worden verzameld.

Voor andere bedrijven waarvoor de CSRD geldt, zouden de rapportageverplichtingen beginnen vanaf 1 januari 2025 (boekjaar 2024). Kmo's zouden nog een jaar uitstel krijgen en moeten vanaf 1 januari 2026 rapporteren (boekjaar 2025).

Bedrijven moeten dus op korte termijn nagaan of ze onder het toepassingsgebied van de CSRD vallen en zich op deze nieuwe rapportage-uitdaging voorbereiden door gegevens beginnen te verzamelen. Ready, set, go!

An aerial photograph showing a large-scale solar farm. The image features numerous rectangular solar panels, each composed of a grid of smaller blue cells, arranged in long, parallel rows. These rows are separated by narrow, dark green grassy paths. The perspective is from directly above, looking down at the panels, which are tilted at an angle. The overall scene is a repeating pattern of blue and green, creating a strong sense of order and scale.

Krijg je straks nog
subsidies voor
je zonnepanelen?

Wie de laatste maanden de krant heeft opengeslagen weet het al: de Vlaamse Regering wil snoeien in de groenestroomcertificaten voor installaties voor zonnepanelen ("PV-installaties"). De Vlaamse Regering is immers van oordeel dat het huidige stelsel leidt

tot oversubsidiëring. Door de huidige regelgeving te wijzigen wil de Vlaamse Regering in de komende tien jaren 1,2 miljard euro minder aan subsidies betalen. Hierna gaan wij in op een aantal prangende vragen over dit regelgevend initiatief.

Over welke subsidies gaat het?

Om de productie van groene stroom te promoten, kunnen producenten aanspraak maken op groenestroomcertificaten. Een groenestroomcertificaat is een uniek, verhandelbaar, elektronisch certificaat dat aantoont dat een bepaalde productie-installatie in een bepaalde periode een hoeveelheid elektriciteit heeft opgewekt uit hernieuwbare energiebronnen.

De netbeheerder is verplicht om deze certificaten over te kopen van de producent, wanneer deze daarom vraagt. Het bedrag waaraan de certificaten worden overgekocht (de zogenoemde "minimumprijs") en de periode tijdens dewelke de groenestroomcertificaten aan deze prijs kan worden verkocht, is afhankelijk van (i) de datum van indiening van de installatie en (ii) het type installatie.

Wat zou er veranderen?

De voorgestelde wijziging houdt het volgende in:

- De knip in de subsidies zou enkel gelden voor ondernemingen, niet voor natuurlijke personen.
- De reguliere steunperiode voor PV-installaties met startdatum voor 1 januari 2013 die momenteel 20 jaar is, zou op 31 december 2023 worden stopgezet.
- Aan de reeds ontvangen steun zou niet worden geraakt.
- De exploitant kan wel nog een verlenging van de steun aanvragen, wanneer hij kan aantonen dat dit noodzakelijk is om de rendabiliteit van zijn PV-installatie te verzekeren.
- De wijziging geldt niet voor de gevallen waarin het steunbedrag per begunstigde onderneming niet hoger ligt dan 200.000 euro in een periode van drie belastingjaren.

Waarom is er kritiek?

Vanuit verschillende hoeken komt kritiek op het voorstel van de Vlaamse Regering. **Meer in het bijzonder wordt geargumenteed (i) dat de cijfers waarop het ontwerpdecreet zijn gebaseerd niet betrouwbaar zijn en (ii) dat de Vlaamse Regering zich beroept op foutieve rechtsgronden.**

De Vlaamse Regering beroept zich voor haar wijziging enerzijds op de de-minimis-verordening en anderzijds op de nieuwe "*Climate, Energy and Environmental Aid Guidelines*". Een aantal instanties twijfelen echter of voormelde regelgeving/richtlijnen

een rechtsgrond kunnen vormen voor de knip in de groenestroomcertificaten. Zo merkt de Minaraad op (i) dat de de-minimis-verordening betrekking heeft op de voorbije drie belastingsjaren en dit op het moment van de toekenning van de nieuwe steun en (ii) dat de CEEAG-richtsnoeren op hun beurt enkel van toepassing zijn op toekomstige steun. In het algemeen wordt ook geargumenteed dat de vooropgestelde knip in de groenestroomcertificaten nefast voor is de rechtszekerheid.

Wanneer treedt deze wijziging in werking?

Het ontwerpdecreet dat bovenstaande wijzigingen zou doorvoeren is nog niet aangenomen door het Vlaams parlement. Op het ogenblik van het schrijven van dit artikel heeft de Raad van State net zijn advies gegeven inzake het ontwerpdecreet. De Raad van State concludeert dat de ontworpen regeling op zich niet in strijd is met het vertrouwensbeginsel en het beginsel van de bescherming van legitieme verwachtingen. Wel is de Raad van State van oordeel dat de keuze om enkel

de groenestroomcertificaten voor grotere installaties van bedrijven te viseren, en bovendien enkel voor installaties met een zogenaamde startdatum ("date de début") vóór 2013, op basis van het huidige ontwerp niet redelijk verantwoord. **Het staat dan ook vast dat het ontwerpdecreet nog stevig zal moeten worden bijgeschaafd**, rekening houdend met het advies van de Raad van State, waarna het ter goedkeuring kan worden voorgelegd aan het Vlaams Parlement.

Binnenkort een nog meer uitgebreide uitgebreide producenten- verantwoordelijkheid in de drie gewesten?

Vandaag de dag zijn de thema's klimaat en milieu niet meer weg te denken uit onze maatschappij. Zowel op Europees, als op nationaal niveau groeit steeds meer het besef dat de weg naar duurzamer en groener sterk moet worden ingezet. Dit geldt ook voor materialen en afvalpreventie. Binnen het milieubeleid zijn het duurzaam hergebruik van materialen en het milieuverantwoord beheer van afval zeer belangrijke onderwerpen geworden. Enkele goede voorbeelden zijn de recente Europese richtlijn van 5 juni 2019 nr. 2019/904 over de vermindering van de effecten van bepaalde kunststofproducten op het milieu, de zogenaamde *single use plastics* richtlijn, of het op 30 maart 2022 gepresenteerde pakket voorstellen van de Europese Commissie in het kader van de Europese Green Deal om van duurzame producten de norm te maken.

Op niveau van de lidstaten, is België in 2022 één van de voorlopers in de EU op het gebied van de productiviteit van hulpbronnen, het gebruik van secundaire materialen en afvalbeheer. Het storten van afval komt ook bijna niet meer voor. De toepasselijke regelingen in de drie gewesten inzake de uitgebreide producentenverantwoordelijkheid (UPV) dragen hier goed toe bij. De UPV maakt de producent immers verantwoordelijk voor de gehele levenscyclus van het product. Via de UPV wordt ervoor gezorgd dat producenten van bepaalde afvalstoffen de financiële en/of organisatorische verantwoordelijkheid dragen voor het beheer van de afvalfase in de levenscyclus van een product. De producenten worden zo actief betrokken in het milieu- en afvalbeleid met als doel om de materiaalkringlopen voor hun producten te sluiten. Een gekend instrument om de UPV vorm te geven, betreft de aanvaardingsplicht dewelke inhoudt dat de producent verplicht is om de afgedankte producten die hij op de markt heeft gebracht en die hem worden aangeboden door de consument, gratis te aanvaarden. In de praktijk verloopt deze verplichte terugname en inzameling vaak via de eindverkopers, de recyclageparken of andere inzamelpunten.

“Via de UPV wordt ervoor gezorgd dat producenten van bepaalde afvalstoffen de financiële en/of organisatorische verantwoordelijkheid dragen voor het beheer van de afvalfase in de levenscyclus van een product.”

Momenteel is de UPV en de daaruit voortvloeiende aanvaardingsplicht in de drie gewesten middels eigen regionale regelgeving al van toepassing op verschillende afvalstoffen, zoals bijvoorbeeld: batterijen en accu's, elektrische en elektronisch apparatuur, afgedankte voertuigen, oude banden, matrassen, oliën...

De drie gewesten willen evenwel met een nieuw samenwerkingsakkoord een interregionaal kader creëren voor het beleid rond de UPV. Het doel is om de verschillende regionale regelgevingen inzake UPV op elkaar te laten aansluiten en om verplichtingen op een meer juridisch robuuste wijze op te leggen aan producenten die op nationaal niveau hun producten op de markt brengen. In dit nieuwe samenwerkingsakkoord zouden ook drie nieuwe producten worden aangewezen waarop de UPV van toepassing zou worden: textiel, meubels en luiers. Daarnaast zou het nieuwe samenwerkingsakkoord ook een regeling invoeren rond UPV voor zwerfvuil. De achterliggende idee hierbij is dat de producenten van producten die een significante impact hebben op de zwerfvuilkosten, deze kosten moeten dragen. Er wordt hierbij gedacht aan de volgende producten: kauwgom, tabaksproducten, vochtige doekjes en ballonnen.

Gezien de grote impact die dit samenwerkingsakkoord zal hebben, is het voorontwerp van dit nieuwe samenwerkingsakkoord in juli 2022 ter beschikking gesteld van de betrokken stakeholders voor consultatie. De input van de stakeholders zal vervolgens worden meegenomen om tot eventueel een aangepast ontwerpssamenwerkingsakkoord te komen dat kan worden voorgelegd aan de betrokken gewestregeringen. Wordt ongetwijfeld nog vervolgd in 2023.

“De drie gewesten willen evenwel met een nieuw samenwerkingsakkoord een interregionaal kader creëren voor het beleid rond de UPV.”

Een correctie van de regeling inzake de corrigerende maatregelen: enkele praktische beschouwingen bij de wet van 18 mei 2022

Voorliggende bijdrage staat stil bij de praktische implicaties die de wet van 18 mei 2022 introduceerde op het vlak van het leerstuk van de corrigerende maatregelen. Een herziening van het bestaand wettelijk kader drong zich in dit verband immers op vanwege de recente rechtspraak van het Hof van Justitie.

Elke ondernemer die zich bevindt in een uitsluitingsgrond heeft overeenkomstig artikel 70 van de Wet Overheidsopdrachten de mogelijkheid om corrigerende maatregelen te nemen die zijn betrouwbaarheid aantonen ondanks de toepasselijke verplichte dan wel facultatieve uitsluitingsgrond(en).

Vóór de wet van 18 mei 2022 moest een kandidaat of inschrijver die onder een uitsluitingsgrond viel, op eigen initiatief corrigerende maatregelen nemen. En het is precies op dit vlak dat de wet van 18 mei 2022, in navolging van een arrest van 14 januari 2021 van het Hof van Justitie (C-387/19), het voormelde artikel 70 van de

Wet Overheidsopdrachten grondig heeft gewijzigd. De nieuwe regeling maakt voortaan immers een onderscheid tussen de verplichte en facultatieve uitsluitingsgronden. De nieuwigheden hebben in essentie betrekking op het vlak van de facultatieve uitsluitingsgronden waarvoor de wetgever thans de volgende principes vooropstelde:

- In tegenstelling tot wat vroeger gold, is het nu zo dat de bewijzen van eventuele corrigerende maatregelen met betrekking tot facultatieve uitsluitingsgronden in beginsel niet meer op eigen initiatief van de kandidaat of inschrijver moeten worden voorgelegd (zelfs niet in het Uniform Europees Aanbestedingsdocument).
- Alvorens een ondernemer uit te sluiten, moet de aanbesteder de ondernemer die zich in een dergelijke uitsluitingsgrond bevindt met andere woorden in principe nog de mogelijkheid bieden om corrigerende maatregelen voor te leggen. Dit is het nieuwe basisprincipe.

“In tegenstelling tot wat vroeger gold, is het nu zo dat de bewijzen van eventuele corrigerende maatregelen met betrekking tot facultatieve uitsluitingsgronden in beginsel niet meer op eigen initiatief van de kandidaat of inschrijver moeten worden voorgelegd.”

- De aanbestedder kan desgewenst van dit principe in de opdrachtdocumenten afwijken en alsnog eisen dat de kandidaat of inschrijver zijn genomen corrigerende maatregelen toch spontaan vermeldt bij aanvang van de plaatsingsprocedure. In lijn met het transparantiebeginsel dient de aanbestedder in dergelijk geval wel expliciet in de opdrachtdocumenten te vermelden voor welke facultatieve uitsluitingsgronden deze afwijking van toepassing is.
- Ook nog interessant voor aanbesteders is dat de memorie van toelichting bij de wet van 18 mei 2022 extra aandacht vereist bij de omschrijving van de draagwijdte van de uitsluitingsgrond omtrent de ernstige beroepsfout (artikel 69, eerste lid, 3° van de Wet Overheidsopdrachten), omdat deze uitsluitingsgrond “in de wet heel algemeen omschreven is”: aanbesteders dienen met andere woorden nader in te vullen wat zo’n ernstige beroepsfout voor hen precies inhoudt.

Wat de verplichte uitzonderingsgronden betreft, is de regeling meer eenduidig en dichter bij wat voorheen gold. In een dergelijk geval zal de kandidaat of inschrijver immers nog steeds op eigen initiatief bij aanvang van de plaatsingsprocedure (d.w.z. in zijn aanvraag tot deelneming of in zijn offerte) moeten kunnen aantonen dat hij corrigerende maatregelen heeft genomen. Wel moet deze verplichting nu, opnieuw het transparantiebeginsel indachtig, expliciet worden opgenomen in de opdrachtdocumenten. Een eenvoudige verwijzing naar artikel 70, § 2 Wet Overheidsopdrachten kan ter zake evenwel volstaan.

Aanbesteders doen er voortaan dus goed aan om extra voorzichtig te zijn met de maatregelen die zij nemen na het vaststellen van dergelijke (en vooral facultatieve) uitsluitingsgronden. Dit geldt des te meer wanneer de uitsluitingsgrond betrekking heeft op een derde op wiens draagkracht de kandidaat of inschrijver beroep doet. Of hoe het proportionaliteitsbeginsel in dit leerstuk voortaan zegeviert.

“Aanbesteders doen er voortaan dus goed aan om extra voorzichtig te zijn met de maatregelen die zij nemen na het vaststellen van dergelijke (en vooral facultatieve) uitsluitingsgronden.”

Hervorming van het Waalse Wetboek Territoriale Ontwikkeling in zicht!

Op zijn website kondigde de Waalse minister van Ruimtelijke Ordening Willy BORSUS op 25 oktober 2022 aan dat de Regering van het Waalse Gewest *“in eerste lezing de hervorming van het Wetboek van Territoriale Ontwikkeling (Code de Développement Territorial – CoDT) heeft goedgekeurd om aan de uitdagingen van onze samenleving tegemoet te komen”*. Het voorontwerp is op vijf punten die hieronder worden uitgewerkt, gebaseerd.

1. *“Het doorvoeren van ruimtelijke optimalisatie (vermindering van stedelijke wildgroei en artificiëring)”: “In de tekst wordt het concept van de centra vastgesteld als de hoeksteen van een nieuw beleid inzake ruimtelijke ordening dat projecten bij voorkeur naar de best uitgeruste locaties leidt. Deze stedelijke en plattelandscentra zullen door de steden en gemeenten worden vastgesteld in het kader van hun gemeentelijke of bovengemeentelijke ontwikkelingsplannen, die specifiek aan ruimtelijke optimalisatie kunnen worden gewijd. De steden en gemeenten krijgen hiervoor een termijn van vijf jaar.”*
2. *“Opheffing van het decreet van 5 februari 2015 betreffende de handelsvestigingen, met als gevolg dat de toekomstige vergunningen voor handelsvestigingen stedenbouwkundige vergunningen worden”: in het kader van deze wijziging moet met name worden opgemerkt dat in het kader van de procedure voor de toekenning van een stedenbouwkundige vergunning voor een handelsvestigingen systematisch een openbaar onderzoek van 15 dagen zal worden uitgevoerd.*

3. *“Meer flexibiliteit bij de stedenbouwkundige lasten”:* twee belangrijke punten dienen te worden benadrukt (i) *“de invoering van de mogelijkheid voor een projectontwikkelaar om een bedrag dat gelijk is aan de gevraagde last te betalen”* (ii) *“de mogelijkheid om de realisatie van lasten in natura in een afzonderlijke vergunning naast de belast vergunning toe te staan”*.
4. *“Nieuwe maatregelen inzake overstromingsbeheer”:* *“De toezichtsbevoegdheden van de gedelegeerde ambtenaren zullen worden gewijzigd om hen in staat te stellen vergunningen te schorsen die onvoldoende rekening houden met belangrijke natuurlijke risico's of geotechnische beperkingen, waartoe uiteraard ook overstromingen behoren”. “De integratie van natuurrisico's in een zo vroeg mogelijk stadium van de ontwikkeling van plannen en regelingen voor ruimtelijke ordening.”*
5. *“Leren van Covid”:* Veel vergaderingen moeten nu permanent *vanop afstand* worden gehouden om de deelname van belanghebbenden te bevorderen.

“De Regering van het Waalse Gewest “in eerste lezing de hervorming van het Wetboek van Territoriale Ontwikkeling (Code de Développement Territorial – CoDT) heeft goedgekeurd om aan de uitdagingen van onze samenleving tegemoet te komen.””

Miskenning van de mededinging bij overheidsopdrachten: een absolute fout met verregerende gevolgen

Fundamenteel beginsel met openbare orde-karakter

Het waarborgen van een voldoende mededinging vormt een basisbeginsel bij de gunning en uitvoering van overheidsopdrachten, dat tot doel heeft om eenieder een gelijke kans te bieden om een overheidsopdracht toegewezen te krijgen. Meer nog, het betreft zelfs een beginsel van openbare orde.

Op die manier wordt verzekerd dat de concurrentie tussen (zo veel mogelijk geïnteresseerde) markspelers ten volle kan spelen, waardoor aanbesteders aan de meest gunstige voorwaarden kunnen contracteren en overheidsgeld op optimale wijze wordt besteed. Met andere woorden: een win-winsituatie voor zowel aanbesteders als ondernemers.

Absolute nietigheid bij miskenning van de mededinging

Uit de vaststaande rechtspraak van de Belgische rechtbanken en hoven blijkt dat een miskenning van de mededinging leidt tot de absolute nietigheid van de onderliggende overeenkomst vanwege een strijdigheid met de openbare orde en bij gebrek aan geoorloofd voorwerp. Deze absolute nietigheid geldt bovendien niet enkel ten aanzien van een overheidsopdrachtenovereenkomst, maar strekt zich ook ruimer uit tot andere overheidscontracten, zoals bijvoorbeeld een erfpachtovereenkomst of een domeinconcessieovereenkomst.

Een overeenkomst die absoluut nietig wordt verklaard, wordt geacht nooit te hebben bestaan. Dat wil zeggen

dat de contracterende partijen worden teruggeplaatst in de toestand waarin zij verkeerden voorafgaand aan de sluiting van de nietige overeenkomst.

Dat houdt ook in dat wat werd gepresteerd in de uitvoering van deze overeenkomst, ongedaan moet worden gemaakt (hetzij *in natura*, dan wel bij equivalent). Evenwel kan de rechter afzien van de absolute nietigheid omwille van dwingende redenen van algemeen belang.

In die zin besliste het Hof van Cassatie bijvoorbeeld in zijn arrest van 22 januari 2021 en stelde dat wanneer de absolute nietigheidssanctie kennelijk ongeschikt zou zijn, doordat er geen ander potentieel geïnteresseerde marktspeeler zou zijn die de overheidsopdracht zou kunnen uitvoeren, de vernietiging van een overheidsopdrachtenovereenkomst niet aan de orde is (nu dat mededinging in feite niet werd miskend). Daarmee lijkt het Hof inspiratie te hebben gehaald uit het nieuwe verbintenissenrecht (dat pas in 2023 in werking treedt), die deze mogelijkheid codificeert in artikel 5.57 van het nieuw Burgerlijk Wetboek.

Geen recht op schadevergoeding voor de medecontractant

De miskenning van de mededinging leidt niet alleen tot een absolute nietigheidssanctie, maar heeft ook een invloed op de verdeling van de onderlinge aansprakelijkheid tussen contractpartijen aan de nietige overeenkomst. Zo besliste de rechtbank van eerste aanleg te Brussel bijvoorbeeld in zijn vonnis van 20 april 2020 dat een schadeclaim van de medecontractant van een overheid,

“De rechter kan afzien van de absolute nietigheid omwille van dwingende redenen van algemeen belang”

wegens verbreking van de opdracht, onontvankelijk was bij gebrek aan rechtmatig belang. De rechtbank oordeelde dat de medecontractant behoorde te weten dat de wetgeving inzake overheidsopdrachten moest worden nageleefd, waardoor hij zijn eigen gedrag niet kon inroepen om een onrechtmatig voordeel – een schadevergoeding – te bekomen. Ook de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen, afdeling Antwerpen, velde op 29 juni 2020 een gelijkloidend vonnis, waarin de rechtbank benadrukte dat de medecontractant van de overheid is verplicht om zich te informeren over de wettigheid van de te sluiten overeenkomst. Met andere woorden, niet enkel het daadwerkelijke weten, maar het *hadden moeten* weten speelt hierdoor een rol bij de beoordeling van de verantwoordelijk of aansprakelijkheid van de medecontractpartij van een overheid.

Ook andere, bijkomende

sancties mogelijk

Dat de miskenning van de mededinging verregaande gevolgen heeft voor een aanbesteder en zijn medecontractant is duidelijk. Evenwel zal rekening moeten worden gehouden dat ook andere of bijkomende sancties mogelijk zijn, en dit naast de absolute nietigheidssanctie, zoals de verplichting om (een deel van) de opdracht terug in mededinging te plaatsen, de strafrechtelijke aansprakelijkheid of, voor overheidsopdrachten die de Europese drempels bereiken, de onverbindendverklaring.

Een gewaarschuwde man (aanbesteder of zijn medecontractant) is er twee waard.

“Niet enkel het daadwerkelijke weten, maar het hadden moeten weten speelt hierdoor een rol bij de beoordeling van de verantwoordelijk of aansprakelijkheid van de medecontractpartij van een overheid.”

Over de noodzaak van
een klimaattoets door
vergunningverlenende
overheden: **stand van zaken**

Anno 2022 geldt de klimaatverandering als een steeds urgenter wordend maatschappelijk probleem. Dit heeft geleid tot een almaar groeiend aantal klimaatrechtzaken, waarin overheden en zelfs private ondernemingen werden verplicht om op straffe van (overheids)aansprakelijkheid hun juridische verantwoordelijkheden op te nemen in de strijd tegen de klimaatverandering. Dit artikel poogt meer concreet om op summiere wijze de impact van de klimaatverandering te belichten op het vlak van integrale omgevingsvergunningen.

Een uitvoerige klimaattoets voor wat betreft integrale omgevingsvergunningen leek in België tot voor kort quasi-onbestaande. De factor “klimaat” wordt in het Belgische recht immers veelal op summiere en (te) algemene wijze opgenomen in het kader van een milieueffectenrapport of ontheffingsdossier. Een verklaring hiervoor is allicht gelegen in het feit dat de concrete impact van een project op de klimaatverandering moeilijk in te schatten is, waardoor een uitvoerige klimaattoets doorgaans dode letter blijkt in de praktijk. Echter, lijkt recent een mogelijke kentering te zijn ingezet in de Belgische rechtspraak via het zgn. *tankstation*-arrest, waarin de Raad voor Vergunningsbetwistingen uitdrukkelijk erkende dat een onverenigbaarheid van een project met klimatologische doelstellingen aanleiding geeft tot een vergunningsweigering. In voornoemd arrest legde de Raad voor de eerste maal de link tussen klimaatdoelstellingen en het doelstellingenartikel 1.1.4 VCRO, zodat de Raad o.a. de klimaatbelangen van toekomstige generaties mee in overweging lijkt te nemen bij adviezen die in het kader van de toepassing van artikel 4.3.4 VCRO worden verleend. Van primordiaal belang is dat de Raad aldus de zorg voor het klimaat als een doelstelling of een zorgplicht voor de vergunningverlenende overheid beschouwde en terzelfdertijd erkende dat klimaatdoelstellingen een ‘wezenlijk beoordelingscriterium’ kunnen vormen van het lokaal vergunningenbeleid.

Een belangrijke nuance hierbij is dat een vernietiging van een integrale omgevingsvergunning omwille van een strijdigheid met artikel 1.1.4 VCRO evenwel uiterst zelden plaatsvindt gelet op de discretionaire bevoegdheid van de vergunningverlenende overheid. Hierdoor lijken de praktische repercussies van een niet-afdoende doorgevoerde klimaattoets vooralsnog eerder beperkt te zijn gezien de Raad louter kan nagaan of de gemaakte keuze door de vergunningverlenende overheid de grenzen van de redelijkheid te buiten gaat. Een vernietiging van de integrale omgevingsvergunning kan met andere woorden alleen voor zover de klimaatcontext manifest niet in acht werd genomen bij de beoordeling of dat het dusdanig zwaar doorweegt dat het de uitkomst van het afwegingsproces dwingend bepaalt. Toch lijkt de Raad middels voornoemd arrest

een stap verder te gaan en de deur open te zetten naar het toekennen van een groter gewicht aan de door te voeren klimaattoets, in lijn van de internationale tendens naar een grotere juridische responsabilisering voor wat betreft de klimaatverandering.

Daarnaast zijn er o.i. overigens nog een aantal andere rechtsgronden waarop rechters zich kunnen baseren om bepaalde projecten en/of vergunningen in lijn te brengen met de klimatologische noden die er momenteel zijn. Zo is vanuit internationale hoek namelijk gebleken dat de artikelen 2 (recht op leven) en 8 (recht op eerbiediging van het privéleven) van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens kunnen opspelen in klimaatzaken ten behoeve van zowel de huidige alsook de toekomstige generatie(s), zoals ondertussen zelfs erkend in de Belgische rechtspraak. Op het vlak van vergunningverlening, inrichting, exploitatie en dergelijke meer zal dus (gaandeweg) een belangrijke rol zijn weggelegd voor de bestuurlijke overheden, die moeten voorzien in een doeltreffende regeling waarbij men afdoende oog heeft voor de klimaatverandering en het gewenste klimaatbeleid. Het stilzitten van zowel lidstaten en/of ondernemingen zou vanuit die optiek kunnen leiden tot aansprakelijkheid, o.a. in navolging van het Nederlandse *Shell*-arrest. Hoe dan ook moeten rechters het beginsel van de scheiding der machten eerbiedigen en zich te dezen onthouden van een (te verre) interferentie met het optreden van de uitvoerende macht door zelf een klimaatbeleid uit te stippelen. Ook kunnen klimaatoverwegingen o.i. doorspelen in vergunningsprocedures middels de toepassing van algemene milieurechtelijke beginselen zoals het voorzorgsbeginsel.

Hoe dan ook staat vast dat in navolging van jurisprudentiële (inter)nationale tendensen de klimaatverandering een belangrijk toetsingscriterium kan vormen voor wat betreft het vergunningenbeleid. Meer en meer lijken rechters een groter gewicht toe te kennen aan het doorvoeren van een passende klimaattoets, geholpen door een flexibele/creatieve interpretatie van het juridisch kader dat reeds voorhanden is.

“De Raad lijkt middels dit arrest een groter gewicht toe te kennen aan de door te voeren klimaattoets, in lijn met de internationale tendens naar een grotere juridische responsabilisering voor wat betreft de klimaatverandering.”

Het niet-selecteren van kandidaten en/of inschrijvers bij een overheidsopdracht: opletten geblazen!

Als aanbestedende overheid heeft u ongetwijfeld al eens een kandidaat of inschrijver uitgesloten van deelname aan een overheidsopdracht? Mogelijk heeft u ook eens een bepaalde kandidaat of inschrijver niet geselecteerd omdat hij niet aan de vooropgestelde selectiecriteria voldeed? Een dergelijke toets aan de uitsluitingsgronden opgenomen in de Wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten en aan de selectiecriteria zoals vooropgesteld in de opdrachtdocumenten vormt inderdaad een vast te doorlopen stap in een overheidsopdrachtenprocedure. Zo kan een aanbestedende overheid oordelen over de integriteit en de betrouwbaarheid van de betrokken kandidaat of inschrijver in het licht van de behoorlijke uitvoering van de opdracht. Deze toets lijkt voor de hand liggend te zijn, en lijkt bovenal te vallen binnen de discretionaire beoordelingsruimte van de aanbestedende overheid. Of toch niet?

Meermaals hebben rechters een aanbestedende overheid op de vingers getikt voor het ten onrechte niet-selecteren van een kandidaat of inschrijver. Zo bevestigden ook de Raad van State en het Hof van Justitie recent opnieuw dat een aanbestedende overheid niet onbegrensd tot niet-selectie kan overgaan. Wij geven u daarom graag de volgende kapstokken mee.

Wat doet u als aanbestedende overheid wanneer u merkt dat een kandidaat of inschrijver onderaannemers opgeeft die niet voldoen aan de gestelde selectiecriteria? In het geval u nu resoluut zou opteren voor de niet-selectie van deze inschrijver, riskeert u op de vingers te worden getikt. De Raad van State schraagde zich in zijn arrest van 14 september 2022 (nr. 254.492) immers volledig achter de rechtspraak van het Hof van Justitie (zie o.a. de beschikking van 6 oktober 2021, C-316/21), op basis waarvan een aanbestedende overheid is verplicht om van een kandidaat of inschrijver te eisen dat hij een

onderaannemer vervangt, wanneer wordt vastgesteld dat deze onderaannemer op wiens draagkracht men een beroep wil doen, niet aan de vooropgestelde selectiecriteria voldoet. Hieruit meent de Raad van State een recht af te leiden voor de kandidaat of inschrijver om deze onderaannemer hoe dan ook te mogen vervangen om een uitsluiting te vermijden. Een aanbestedende overheid handelt dus foutief indien hij deze mogelijkheid niet zou bieden en onmiddellijk tot uitsluiting zou overgaan, behoudens indien dit aanleiding zou geven tot een wezenlijke wijziging van de oorspronkelijke inschrijving (wat steeds in concreto dient te worden nagegaan in het licht van de voorwaarden zoals vervat in het KB van 14 januari 2013 inzake de algemene uitvoeringsregels). Volgens de Raad is deze beoordeling wel slechts aan de orde nadat de vervanging werd toegestaan én ingediend.

In diezelfde zin rijst de vraag wat u doet wanneer twee ondernemingen die een economische eenheid vormen afzonderlijk een inschrijving indienen, en deze inschrijvingen bijvoorbeeld door één en dezelfde persoon blijken te zijn ondertekend en ingediend? Ook in dit geval mag u niet al te snel oordelen dat dit moet leiden tot de niet-selectie van de kandidaten of inschrijvers in kwestie. Het Hof van Justitie trad in het arrest van 15 september 2022 (nr. C-416/21) zijn rechtspraak inzake de niet-selectie van verbonden ondernemingen bij (zie o.a. het arrest van 17 mei 2018, C-531/16). Dit impliceert dat ook ondernemingen die niet louter verbonden zijn maar een economische eenheid vormen, in beginsel afzonderlijk kunnen deelnemen aan een overheidsopdracht, in zoverre dat hun inschrijvingen zelfstandig en onafhankelijk zijn. Indien deze inschrijvingen echter zijn gecoördineerd of onderling zijn afgestemd, is de niet-selectie van deze kandidaten of inschrijvers wel gerechtvaardigd omdat zij op die manier zouden worden bevoordeeld ten opzichte van de andere kandidaten of inschrijvers.

Volgens het Hof moet de aanbestedende overheid wel steeds in concreto beoordelen of dat de banden tussen de inschrijvers in dat specifieke geval werkelijk de inhoud van de door hen ingediende inschrijvingen heeft beïnvloed.

Deze rechtspraak betekent niet dat u als aanbestedende overheid de toets aan de uitsluitingsgronden en de selectiecriteria minder strikt dient uit te voeren. Wél wordt vooropgesteld dat u niet automatisch en onmiddellijk tot niet-selectie mag overgaan. Integendeel, deze toets vergt een in concreto beoordeling van de eigenheden van de specifieke situatie, waarin de aanbestedende overheid ook enige flexibiliteit dient te tonen naar de inschrijvers toe. In het geval u alsnog beslist om tot niet-selectie over te gaan, kan u best deze in concreto beoordeling opnemen in de motivering om zo verdere discussies daaromtrent uit te sluiten. Een gewaarschuwd aanbesteder...

“De Raad leidt een recht af voor de kandidaat of inschrijver om de onderaannemer hoe dan ook te mogen vervangen om een uitsluiting te vermijden”

“Ook ondernemingen die niet louter verbonden zijn, maar een economische eenheid vormen, kunnen in beginsel afzonderlijk deelnemen aan een overheidsopdracht, in zoverre dat hun inschrijvingen zelfstandig en onafhankelijk zijn.”

COVID-19 en de gevolgen daarvan voor de procestermijnen

Indien u betrokken bent bij een procedure voor de hoven of rechtbanken waarbij de rechtsbasis van de beroepstermijn is vastgesteld door de Waalse decreetgever, en deze termijn door u of door de tegenpartij wordt betwist, dan is het arrest van het Grondwettelijk Hof van 27 oktober 2022 voor u van belang.

Tijdens de Covid-19 pandemie werden alle door de Waalse regelgever vastgestelde proceduretermijnen opgeschort. In dit verband heeft het Grondwettelijk Hof in een arrest bevestigd dat deze opschorting van de termijnen ook geldt voor de procestermijnen voor de hoven of rechtbanken van de federale gerechtelijke orde indien deze bij een Waals decreet of besluit zijn vastgesteld.

Ter herinnering: de Waalse regering heeft op 18 maart 2020 een besluit van bijzondere bevoegdheden aangenomen dat tot gevolg heeft dat de vervaltermijnen en procedures die in alle Waalse decreten en besluiten zijn vastgesteld of krachtens deze zijn aangenomen, alsmede die welke zijn vastgesteld in de wetten en koninklijke besluiten die krachtens de bijzondere wet van 8 augustus 1980 betreffende de institutionele hervorming onder de bevoegdheid van het Waalse Gewest vallen, tijdelijk worden opgeschort. Dit besluit werd bevestigd door artikel 2 van het Waalse decreet van 3 december 2020. De toepassing van dit decreet gaf aanleiding tot een prejudiciële vraag aan het Grondwettelijk Hof. Het Hof werd verzocht zich uit te spreken over de vraag of het decreet in strijd is met het beginsel van gelijkheid en non-discriminatie als bedoeld in de artikelen 10 en 11 van de Grondwet in combinatie met artikel 6 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens (dat voorziet in het recht op een eerlijk proces en toegang tot een onafhankelijke en onpartijdige rechter), aangezien het voorziet in de opschorting van termijnen voor administratieve procedures bij de administratieve overheden, terwijl het de opschorting van termijnen voor federale gerechtelijke procedures uitsluit.

Om te beginnen merkt het Hof op dat alleen is bepaald dat de opschorting van toepassing is op de in de decreten en besluiten van het Waalse Gewest vastgestelde proceduretermijnen, zonder dat de werkingssfeer nader wordt gepreciseerd.

Vervolgens analyseert het Hof de betrokken termijn voor de verwijzende rechter. Dit was de termijn die is vastgesteld in artikel D. 164 van boek I van de code de l'environnement, dat voorziet in een termijn van dertig dagen voor de toezending van een kopie van het door de opsteller opgestelde verslag. Lid 5 van dit artikel bepaalt dat het Wetboek van Strafvordering van toepassing is op procedures tegen de besluiten van de sanctionerende ambtenaar. In dit verband is het Hof van oordeel dat het bestreden decreet moet worden uitgelegd in het licht van de doelstellingen ervan. Zolang de termijn door een Waalse decreet of besluit is vastgesteld, wordt deze dus opgeschort, zelfs indien de te volgen procedure een gerechtelijke procedure is gestoeld op federaal recht.

Het Hof concludeert derhalve dat het in het beroep bedoelde artikel aldus moet worden uitgelegd dat de in de Waalse regelgeving vastgestelde termijnen voor het instellen van beroep tegen administratieve besluiten die bij de rechterlijke instanties aanhangig worden gemaakt, eveneens worden opgeschort indien zij bij een Waals decreet of besluit worden vastgesteld. Het beweerde verschil in behandeling bestaat dus niet.

Dit is een rechtstreekse illustratie van de impact van de Waalse regelgeving op de procedure voor de rechter die de federale wetgever bijvoorbeeld in het Gerechtelijk Wetboek of het Wetboek van Strafvordering heeft vastgelegd.

De gevolgen van de oorlog in Oekraïne voor overheidsopdrachten: het Koninklijk Besluit van 29 november 2022 biedt nieuwe mogelijkheden

Op 24 februari 2022 heeft de wereld vernomen dat Rusland Oekraïne is binnengevallen en formeel de oorlog heeft verklaard. De oorlog in Oekraïne heeft niet alleen een vreselijke menselijke tol geëist, maar ook aanzienlijke prijschommelingen veroorzaakt van grondstoffen zoals energie, brandstoffen, aluminium, staal en koper. Dit heeft grote uitvoeringsproblemen opgeleverd voor overheidsopdrachten en zowel aannemers als aanbestedende overheden hebben gezocht naar praktische manieren om hiermee om te gaan. Verschillende vragen blijven het onderwerp van discussies: kan een prijssherzieningsclausule voldoende soelaas bieden? Vormen de prijschommelingen onvoorziene omstandigheden waaronder een overheidsopdracht kan worden gewijzigd? Zijn er andere mogelijkheden om met de veranderingen in prijzen om te gaan wanneer in het contract geen prijssherzieningsclausule is opgenomen?

Aannemers en aanbestedende overheden kunnen passende oplossingen vinden in het toepasselijke wettelijke kader (het KB van 14 januari 2013 tot bepaling van de algemene uitvoeringsregels van de overheidsopdrachten, 'KB AUR'). In de meeste gevallen, kunnen de partijen steunen op de

prijssherzieningsclausule als er één is voorzien in de overeenkomst. Een prijssherzieningsclausule bepaalt de modaliteiten of formules voor de herziening van prijzen in veranderende economische situaties. Sommige prijssherzieningsclausules zijn echter gekoppeld aan de nationale index, die zich soms te langzaam aanpast aan de dagelijkse schommelingen. Het Hof van Cassatie in België heeft dan ook geoordeeld dat partijen niet gebonden zijn aan dergelijke herzieningsclausules wanneer deze niet langer verenigbaar zijn met de oorspronkelijke intenties. Dit vertaalt zich in een prijssherzieningsclausule die niet is aangepast aan de snelle dagelijkse prijschommelingen. De partijen kunnen deze dus heronderhandelen met nieuwe controleerbare parameters.

Bij gebrek aan een dergelijke clausule kan de aannemer zich ook beroepen op het bestaan van onvoorziene omstandigheden wanneer het contractuele evenwicht is ontwricht (art. 38/9 KB AUR). De FOD Kanselarij heeft gesteld dat in de huidige crisis, het aangewezen is het contractuele evenwicht te herstellen wanneer de uitvoering van de opdracht wordt bemoeilijkt. De FOD stelt voorts dat partijen kunnen verwijzen

“FOD Kanselarij heeft gesteld dat in de huidige crisis, het aangewezen is het contractuele evenwicht te herstellen wanneer de uitvoering van de opdracht wordt bemoeilijkt.”

naar de 'gebruikelijke' winstmarge in de sector om de omvang van de contractuele verstoring te bepalen. Zo zijn reeds overheidscontracten gewijzigd door abnormale prijsstijgingen van olie en staal en schaarste van bepaalde materialen ten gevolge van oorlog, politieke instabiliteit of milieuveranderingen.

Bovendien werd zeer recent een nieuw Koninklijk Besluit van 29 november 2022 aangenomen om de aannemers verlichting te bieden. Dit Koninklijk Besluit voorziet in de mogelijkheid voor aannemers om vanaf 19 december 2022 een voorschot te vragen van 20% van de oorspronkelijke waarde van de opdracht, inclusief BTW. Met dit Koninklijk Besluit wil de Belgische Staat de liquiditeitsproblemen voor aannemers in de huidige economische crisis dringend verhelpen door een nieuwe ongekennde mogelijkheid te bieden bij de uitvoering van overheidsopdrachten.

De herziening van een overheidsopdracht op grond van een prijssherzieningsclausule of op grond van onvoorziene omstandigheden en het bekomen van een voorschot kan slechts plaatsvinden als de contractspartij dit tijdig en schriftelijk verzoekt. Indien de overeenkomst geen specifieke termijn bepaald, vereist de wet dat de partij de andere partij in kennis stelt binnen de 30 dagen vanaf het moment waarop zij de verstoring van het contractuele evenwicht beseft. Aangezien dit voor discussie vatbaar is, is het raadzaam snel te reageren op prijsschommelingen of tekorten van bepaalde grondstoffen. Het is bovendien noodzakelijk de aanbestedende dienst snel in te lichten wanneer een aannemer de overheidsopdracht niet binnen de gestelde termijn kan uitvoeren wegens vertragingen ten gevolge van de oorlog, om vertragsboetes te vermijden.

Hoewel we allemaal hopen dat er snel een einde komt aan de oorlog in Oekraïne, is het duidelijk dat het enige tijd zal duren voordat alles weer normaal verloopt. Goede, duidelijke en snelle communicatie tussen de contractpartijen is cruciaal om uitvoeringsproblemen, extreme prijsstijgingen of boetes alsook misverstanden en frustraties te voorkomen.

*“Zo zijn reeds
overheidscontracten
gewijzigd door abnormale
prijsstijgingen van olie en staal
en schaarste van bepaalde
materialen ten gevolge van
oorlog, politieke instabiliteit
of milieuveranderingen.”*

Concurrentie versus technische en functionele specificaties in het bestek bij overheidsopdrachten

De regelgeving inzake overheidsopdrachten schrijft voor *hoe* aanbesteders werken, diensten of leveringen in de markt moeten plaatsen, niet *wat* zij moeten plaatsen. Dat laatste is immers sterk afhankelijk van haar specifieke noden. Dat een aanbesteder daarbij een dermate specifieke behoefte heeft, die slecht één of enkele ondernemers kan vervullen, is niet ondenkbaar (denk bijvoorbeeld aan de COVID-19 vaccins). Niettemin zouden aanbesteders middels erg technische of functionele specificaties in het bestek ook discriminatie in het leven kunnen roepen. Hierna volgt een kernachtig overzicht van enkele aandachtspunten aangaande dit spanningsveld.

Een procedurele terughoudendheid...

De Raad van State legt inzake deze thematiek doorgaans een grote terughoudendheid aan de dag. Het is vaststaande rechtspraak van de Raad van State dat het niet aan hem toekomt om de beoordeling van het bestek over te doen of zijn eigen visie in de plaats te stellen van deze van de aanbesteder. Veelal zal het daardoor aan de (potentiële) inschrijvers toekomen om aan te tonen dat specificaties zo worden omschreven dat er één marktspeler of een bepaald segment van de markt werkelijk bevoordeeld wordt.

... maar niet in volgende gevallen

Als een paal boven water staat evenwel dat in het bestek niet louter rechtstreeks dan wel onrechtstreeks kan worden verwezen naar een bepaald fabricaat of een bepaalde herkomst of een bijzondere werkwijze die kenmerkend is voor de producten of diensten van een bepaalde onderneming, noch naar een merk, een octrooi of een type, een bepaalde oorsprong, een bepaalde productie of technische gids.

Dergelijke specificaties zouden er immers voor zorgen dat bepaalde ondernemingen of bepaalde producten worden bevoordeeld of geëlimineerd. Slechts indien het voorwerp van de opdracht het rechtvaardigt en geen andere voldoende nauwkeurige en begrijpelijk omschrijving van het voorwerp mogelijk zou zijn, zijn dergelijke vermeldingen of verwijzingen wél toegelaten, maar dan moeten ze verplicht vergezeld gaan van de vermelding “of gelijkwaardig”.

Aandachtspunten conform de rechtspraak

Uit de rechtspraak van de Raad van State en het Hof van Justitie kunnen bijkomend volgende twee aandachtspunten worden gedestilleerd inzake technische en functionele specificaties in het bestek:

- Op de aanbesteder rust de verplichting om specificaties steeds op duidelijke, precieze en ondubbelzinnige wijze in het bestek te omschrijven en op zo'n wijze dat ze niet verder gaan dan wat passend en noodzakelijk is ter verwezenlijking van het voorwerp van de opdracht;
- Hoewel op de aanbesteder niet de verplichting rust om in het bestek te motiveren waarom zij bepaalde specificaties vooropstelt, lijkt de Raad van State coulanter bij de beoordeling van de specificaties wanneer een dergelijke (uitgebreide) motivering wel voorligt.

“Het is niet ondenkbaar dat een aanbesteder een dermate specifieke behoefte heeft, die slechts één of enkele ondernemers kan vervullen (denk bijvoorbeeld aan de COVID-19 vaccins)”

“Op de aanbesteder rust de verplichting om specificaties steeds op duidelijke, precieze en ondubbelzinnige wijze in het bestek te omschrijven en op zo’n wijze dat ze niet verder gaan dan wat passend en noodzakelijk is ter verwezenlijking van het voorwerp van de opdracht;”

Conclusie

Niettegenstaande bovenstaande krijtlijnen, zal in de praktijk steeds in het licht van de concrete feiten moeten worden beoordeeld of de vooropgestelde specificaties al dan niet mededingingsbeperkend zijn. Volgende pertinente vragen kunnen daarbij richtinggevend zijn:

- Worden sommige ondernemingen uitgesloten en/of bevooroordeeld door de specificaties?
- Gaan de specificaties niet te ver in het licht van het voorwerp van de opdracht?
- Vallen de specificaties redelijkerwijs te motiveren?

De antwoorden hierop kunnen als vertrekpunt worden genomen om de wettigheid van de vooropgestelde technische en functionele specificaties in het bestek te beoordelen en desgevallend te beslissen ertegen te ageren.

Our public law team

Bob Martens
Partner

**Alec Van
Vaerenbergh**
Counsel

Bérénice Wathelet
Counsel

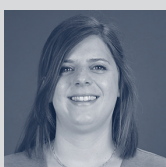
Lieven Annaert
Counsel

Renaud Thüngen
Counsel

Matthias Stinissen
Senior Lead
Lawyer

Birgit Creemers
Lead Lawyer

Félix Leyman
Lead Lawyer

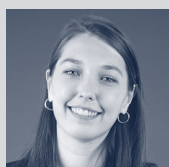
Fien Wuyts
Lawyer

Andi Zrza
Lawyer

Maëlle Rixhon
Lawyer

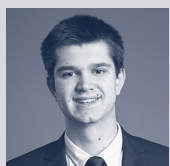
Tatyana Lebedeva
Lawyer

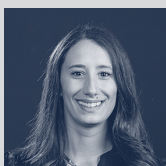
Brent Van Sande
Lawyer

Astrid Van laer
Lawyer

Gauthier Dresse
Lawyer

Tess Van Gaal
Lawyer

Cédric Martens
Lawyer

Caroline Michiels
Assistant

**Katrien
Vanspringel**
Assistant

**Inez Vande
Velde**
Assistant

